

KYRIE ELEISON.

Kyrie eleison har jämförelsevis sent upptagits i de kristna liturgierna. Sålunda nämnes det icke av Justinus, Tertullianus, Cyprianus, Hippolytus, Ireneus, Clemens av Alexandria, Origenes, Serapion och Apostoliska konstitutionerna Bok II. Det möter först i Apostoliska konstitutionerna Bok VIII, hos Johannes Chrysostomus och i Etherias berättelse om sin pilgrimsfärd till det heliga landet. Omkring år 500 torde det ha varit i bruk i Rom, då konciliet i Vaison 529, som anbefaller dess användning i Gallien, återoppar sig på romersk sed.

Försök att påvisa tidigare förekomst av Kyrie eleison saknas emellertid icke. Dölger har vågat gissningen, att Paulus vid det tillfälle, som beskrives i II kor. 12: 8 möjligen bett K. e. (Sol salutis, 1925, sid. 82) och att de kristnas av Plinius d. y. omnämnda växelsång utgjordes av K. e. (a. a. sid. 136). Dessa antaganden måste emellertid förvisas till fantasiens områden. Utan belägg är även Wagners antagande (Einführung in die gregorianischen Melodien I, 1911 sid. 72), att det hör till de äldsta latinska riterna och att det, alldenstund det består av grekiska ord, redan kan ha förefunnits under den tid, då grekiskan ännu var det liturgiska språket i Rom. Till denna Wagners osannolika hypotes har Moberg anslutit sig (Kyrkomusikens historia, 1932, sid. 30). Lizells uppgift (En högmässogudstjänst, 1930, sid. 10), att Kyrie och gloria sjungits på sin nuvarande plats »ända sedan Konstantins och Augustinus' dagar på 300- och 400-talen», saknar varje historiskt stöd.

Frågan om Kyries ursprung har på senare tid livligt debatterats. De flesta forskare vidhålla, att uttrycket hämtats från bibeln. Man anför, att ordet eleison förekommer på flera ställen i N. T., såsom Matt. 9:27; 15:22; 17:15; 20:30 f.; Mark. 10:47; Luk. 16:24; 18:38 f. Vidare citeras de ställen ur G. T., företrädesvis psalmerna, där den grekiska översättningen Septuaginta använder ordet eleison, såsom Ps. 6:3; 9:14; 25:6; 27:7; 31:10; 41:5, 11; 51:3; 56:2; 57:2; 86:3, 16; 119:29, 132; 123:3; Jes. 33:2. Den talrika förekomsten av ordet eleison i psalmerna är särskilt att beakta, då man erinrar sig att psalmerna flitigt användes i tidegården.

Men å andra sidan har framhållits att K. e. var känt såsom acklamation under antiken även utanför kyrkan. Man brukar särskilt anföra ett citat från Epiktet och hans kommentator Arrianus (Epicteti dissertationes ab Arriano digestae II 7 § 14; Ed. Schenkl. 1916), där orden »kyrie eleison» förekomma såsom ett anropande av guden. I de anförda bibelcitaten står Kyrie eleison aldrig utan ett objekt (mig eller oss). Det är särskilt Dölger, som betonat möjligheten av inflytande av denna hedniska acklamation på införandet av K. e. i den kristna liturgien.

Någon förklaring varför K. e., som dittills tydligen varit okänt i den kristna gudstjänsten, helt plötsligt i slutet på 300-talet vann popularitet, har man icke lyckats finna. Det kan ligga någon sanning i Dölgers antagande. En acklamation, som i samma eller liknande form var känd såväl för kristna som hedningar, torde lätt ha kunnat vinna utbredning. Föreställningen om den makt, som man tillade acklamationen, tyder kanske mera på hedniskt än kristet ursprung. Anmärkas bör att K. e. hela medeltiden igenom användes såsom ett magisk kraftord. I slaget vid Merseburg 933 var K. e. härarnas fältrop. I Jomffru Maria Yrtegardher heter det: »Kan väl vara sant, att Kyrieleison märker något annat än Herre miskunda oss, vilket vi lekamligen icke veta» (Hellerström, Liturgik, 1932, sid. 225).

Men om man sålunda icke kan undgå att märka ett hedniskt inslag i den betydelse Kyrie eleison mången gång fick, måste man dock lägga huvudvikten vid att acklamationen genom dess förekomst i Bibeln, ägde kristen innebörd. För dess intagande i gudstjänsten var det säkerligen avgörande, att liknande uttryck finnas i Bibeln. Man har därför allt skäl att hävda, att K. e. kommer från Bibeln men icke från den judiska gudstjänsten (såsom Rodhe, Svenskt gudstjänstliv 1923, sid. 65 håller troligt) kommit in i den kristna gudstjänsten. Samtidigt bör man dock, för att förklara den magiska betydelse Kyrie eleison fick, bära i minne dess hedniska anknytning.

Det torde icke vara något tvivel om att den Kyrios, till vilken acklamationen riktar sig är Kristus, de kristnas Herre. Detta tilltalsord betyder Kristi gudomlighet. Men även ordet eleison gör detta, ty detta ord betecknar icke blott den bedjandes hjälplöshet utan även den gudomliga makten hos den, till vilken bönen riktas. Septuaginta använder Kyrios såsom översättning av Jahve och Adonai. När bönen i N. T. riktas till Jesus, får han ofta en messiansk beteckning (Davids Son). Gregorius den store nämner, att man i Rom i motsats mot orienten sjöng Christe eleison jämte Kyrie eleison. De båda acklamationerna sjöngos lika många gånger. Detta visar att båda äro riktade till Kristus. Först på 800-talet påträffar man en trinitarisk tydning av Kyrie (Amalar av Metz), vilken tydligen uppstått i samband med att man begränsat antalet sjungna K. e. I de orientaliska liturgierna saknas alltjämt trinitarisk tydning av K. e. Visserligen förekommer detta ibland trefaldigt, men detta beror på uppfattningen av tretalet såsom heligt (jfr den trefaldiga aronitiska välsignelsen, det trefaldiga Agnus Dei).

För att förstå innebörden av Kyrie eleison måste man taga i betraktande såväl betydelsen av liknande bibliska uttryck som den betydelse acklamationen fått i de olika liturgierna på grund av dess plats och användning.

I N. T. förekommer K. e. såsom ett rop om nåd och barmhärtighet från dem som äro olyckliga i denna världen (Cabrol, Le livre de la prière antique 1929, sid. 69). Det är med dessa ord som de blinda från Jeriko, de tio spetälska, och den kananeiska kvinnan vända sig till Jesus. Det är icke ett rop i syndanöd. I detta fall användes uttrycket: miskunda dig (*ἰλάσθητι;*) Gud, miskunda dig över mig syndare, Luk. 18: 13). De

gammaltestamentliga uttryck, där Septuaginta använder eleison, återgivas i vår bibelöversättning genomgående med: var mig (oss) nådig. Denna översättning torde nära tolka betydelsen av uttrycket. Det är en bön om Guds hjälp i all livets nöd. Det är ett bönerop *ex miseria hujus vitae*, inneslutande synden men icke inskränkande sig till denna (Hering, art. Liturgie i Haueks Realencyklopedie 3:e uppl., sid. 543; Widding, Dansk Messe, etc., I, 1933, sid. 85). Av de ovan anförda citaten från G. T. hänföra sig endast tvenne (Ps. 41: 5 och 51: 3) till synden.

Såsom redan nämnts lämnar Apostoliska konstitutionerna Bok VIII (sen. hälften av 300-talet) det första belägget för användningen av K. e. i den kristna gudstjänsten. Där föreskrives, att folket och särskilt de små barnen skulle efter varje bönepunkt i katekumenernas litanian svara »Kyrie eleison». Litanian är en bön om allehanda andligt och lekamtligt gott. I Etherias pilgrimsresa omtalas en vesper i Uppståndelsekyrkan i Jerusalem. Vid slutet av vespern står biskopen framför grottan, och diakonen nämner efter plägseden namnen på enskilda personer. »Medan diakonen nämner dessa namn, står där alltid en stor skara barn, vilka oavlatligt svara: Kyrie eleison, vilket motsvarar vårt: miserere, Domine; deras rop äro otaliga». Icke heller här är det fråga om någon bön om syndaförlåtelse utan en anropan om Guds nåd. Acklamationen synes närmast haft till syfte att göra bönhörelsen viss (Achelis, Lehrbuch d. prakt. Theologie, 3:e uppl. I, 1911, sid. 369 f.). Därpå tyder särskilt att de oskyldiga barnen fått sig denna bön ombetrodd. Johannes Chrysostomus framhåller, att barnens bön om förbarmande har den största kraften (In Matthaicum homilia 71). Även i den gallikanska mässan sjöngs kyrie av gossar.

Men K. e. förekommer i den grekiska gudstjänsten icke blott såsom acklamation vid litanior. Det sjunges vid flera tillfällen 3 eller 12 gånger i följd. Vid slutet av tidegärderna sjunges det 40 gånger i följd och avslutas med doxologia minor (Ära vare Fadern etc.). Kyrie eleison har här övervägande karaktär av hyllning och utgör en lovsång till Kristus. Denna innebörd är besläktad med Kyries egenskap att vara det kraftigt verkande bönerop. I börens erkännande att hjälpen kommer från Kristus, ligger hyllningen av hans gudomliga makt innesluten. Det berättas, att man stundom sjöng K. e. 100 gånger, säkerligen på grund av att 100 i antiken ansågs vara ett lyckobringande tal. Den hundrafaldiga hyllningen måste göra bönhörelsen säker. Även i västerländska litanior förekommer 100-faldigt kyrie. Mabillon omtalar (Museum italicum II 1720, XXXIV) en Maria-litania av romerskt ursprung, där man sjöng 100 Kyrie eleison, 100 Christe eleison och 100 Kyrie eleison. Antikt hedniskt inflytande synes här ha trängt kristen åskådning i bakgrunden.

Man brukar vanligen antaga att K. e. kommit till Rom från Jerusalem (eller Antiokia). Förbindelserna mellan Rom och Palestina voro livliga. Etheria var blott en bland många pilgrimer, som besökte det heliga landet. I Västerlandet påträffa vi K. e. tidigast såsom inledning och avslutning till en litanian. Böner i litanieform voro kända i Västerlandet i början på 300-talet. Lactantius (De morte persec. 46, 6) nämner en litanian, som Licinius lät sin armé sjunga den dag år 313, då

han kämpade mot Maximinus Daja vid Adrianopel. I dessa latinska litanior utgjordes folkets acklamation icke av K. e. utan av dess latinska motsvarighet, såsom Precamus, Domine, miserere eller Te rogamus, audi nos. Dessa acklamationer ha tydligen så starkt tillägnats av folket, att K. e., när det omkr. 500 nådde Rom, icke förmådde undantränga dem, utan fick nöja sig med att inrama litanian. Den ställning K. e. sålunda fick utomkring litanian, är ett bevis för att det först sent började användas i Rom (Duchesne, *Origines du culte chrétien*, 1920, sid. 175 f.). Litanian var troligen den väg, varpå K. e. vann sin plats i den romerska mässan. Endast i ett fåtal mässor ingår numera en litania, men egendomligt nog har den romerska litanians yngsta beståndsdel, det grekiska K. e., blivit ett beständigt moment och har fått behålla namnet litania.

I den romerska mässan är K. e. infogat mellan introitus och gloria eller mellan introitus och kollektan, då gloria icke förekommer i alla mässor. Mellan introitus och Kyrie kan intet samband påvisas, då introitus växlar de tempore. Cabrol förnekar bestämt, att det finnes något som helst samband mellan Kyrie och gloria (*La messe en occident* 1932, sid. 61). Fortescue har däremot (*The Mass* 1922, sid. 243) sökt uppvisa ett sammanhang. Han påpekar, att i Jakobsliturgiën den första synaptén (litanian) slutar med trishagion, och erinrar även om att i de bysantinska liturgierna inledningslitanian följes av de s. k. antifonerna, vilka utgöras av några verser ur lovsalmen, i vilka invokationer inskjutits. Efter den andra av de tre antifonerna sjunges en Kristus-hymn (Monogenés). Mot Fortescue kan anföras, att gloria icke infördes i den romerska mässan samtidigt med K. e., och vidare, att gloria icke tillhör alla mässor. Men hans påpekande är av intresse, när man ställer frågan: varför fick gloria den plats den äger i den romerska mässan och icke närmast före komunionen efter antiokenskt mönster? Berodde det kanske därpå, att man fattade även K. e. som en lovsång till Kristus? Berodde det därpå att laudamus innehåller en till Kristus riktad, rudimentär litania? I varje fall är det tydligt, att man icke känt något motsatsförhållande mellan K. e. och gloria.

De medeltida liturgikerna betraktade i själva verket K. e. såsom en hyllning till Fadern, Sonen och Anden (Batiffol, *Leçons sur la messe* 1927, sid. 111). Åtskilliga av medeltidens farcerade kyrrier äro till sitt huvudsakliga innehåll lovsånger (t. ex. Kyrie, rex genitor eller Cunctipotens genitor). Även nutida romerska liturgiker uppfatta K. e. såsom en lovsång. Sålunda anser Cabrol (*Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, art. Kyrie) K. e. närmast vara en doxologi till Kristus eller till treenigheten. Brinktrine (*Die heilige Messe* 1931, sid. 63 f.) menar, att böneropets mångfaldiga upprepning gör K. e. till en upphöjd lovsång till treenigheten, ett slags doxologi, som leder över till den stora doxologien, till gloria. Man söker även sammansmälta kyries egenskap att vara ett innerligt bönerop (vox deprecationis, såsom Gregorius den store uttryckte det) med dess hyllningskaraktär. Genom K. e. väckes känslan av syndighet och behovet av hjälp, heter det i Thalhofer-Eisenhofer, *Handbuch der kath. Liturgik* II 1912, sid. 55, och man anropar den treenige Guden om förbarmande, närmast för att kunna förhålliga honom i det följande glo-

Silbermannskolan i grevskapet Bayreuth.

A. Graichen och Ritter.

Gottfried Silbermanns verk avslutades icke i och med hans död 1753, ty, som vi veta hade han samlat omkring sig en mängd lärjungar, vilka han invigt i orgelbyggerikonsten. De flesta av dessa inskränka sin verksamhet till Sachsen och de nordtyska provinserna (Zacharias Hildenbrand, Tobias Schramm, Renkwitz, Köppe, Frederici, Casparini m. fl.). Två av hans lärjungar, Johann Jakob Graichen och Johann Nikolaus Ritter, slog sig emellertid ned i grevskapet Bayreuth och grundade där en egen riktning, »Oberfrankiska orgelbyggarskolan», vilken fortgick till långt in på 19-de århundradet.

Graichen och Ritter invandrade 1739 till Bayreuth och slog sig ned i den lilla staden Hof. Till en början företogo de blott reparationsarbeten, men 1741 utfärdade markgreven en privilegiumsurkund åt dem. Likväl erhöilo de ej de första åren det verksamhetsfält de såsom lärjungar av Tysklands största orgelbyggare hoppats på. Sedan markgreven Georg Wilhelm tillträtt regeringen hade kyrkomusiken försumrats. De flesta församlingarna ägde dock redan förträffliga orgelverk från barocktiden och således kunde orgelbyggarna endast uppföra ett fåtal egna orglar.

Dessa voro: 1744 Berg vid Hof, 1745 St. Johannis vid Bayreuth, 1747/48 Benk, 1748/49 Trebgast, 1750 Neustädtlein vid Bayreuth, 1753 Baiersdorf, 1754/56 Nemmersdorf, 1756 Bischofgrün, 1757 Kulmach, Spitalkirche, 1759 Lichtenberg, 1760 Wirsberg, 1765 Reform. Kirche zu Erlangen.

Förteckning över Lichtenbergorgelns register.

Tremulant	Calcantenzeichen
Principal, 8 Fus	Bordun, 8 Fus
Octav, 4 Fus	Quintatön, 8 Fus
Quintenbas, 3 Fus	Quinten, Diskant
Koppelflöten, 4 Fus	Octav, 2 Fus
Spitzflöten, 2 Fus	Tertien, Diskant
Tertienbas	Flageolet, 1 Fus
Mixtur, 4 Fach	Posaunenbas, 16 Fus
Subbas, 16 Fus	Octavenbas, 8 Fus.

Registerförteckningen är uppgjord i samma ordningsföljd som andragen äro placerade i spelbordet.

ria, men vidare för att kunna i kollektan uppsända en verksam bön, dock framför allt för att kunna få den rika frukten av det följande mässoffret. Kyries bönekaraktär betonas särskilt av Schindler. Bønnen er, säger han (Liturgi 1928, sid. 247), baade evangelisk og oldkirkelig og fortjener visselig at tjene Kristne til en hyppig »Skudbøn» (Hjaertesuk); den är, heter det vidare, (a. a., sid. 128) Udtrykket for vor »Trængsel, Elendighet og Nød. Att K. e. har betydelse av litania framhåller Eisenhofer (Grundriss der kath. Liturgik 1926, sid. 192). K. e. är, säger han, en bön om förbarmande, som riktas till den treenige Guden och gäller alla den enskildes och hela kyrkans mångfaldiga angelägenheter. (Forts.)

A. O. T. Hellerström.